

ŪKININKŲ VALSTYBINIO SOCIALINIO DRAUDIMO PENSIJŲ SISTEMŲ KLASIFIKAVIMAS

Šarūnas Eirošius¹, Irena Kriščiukaitienė², Virginia Namiotko²

¹ *Vilniaus universitetas*, ² *Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas*

Vieni pagrindinių atvirojo koordinavimo metodo uždavinių yra palyginti valstybių socialinės apsaugos sistemas ir formuluoti bendrus tikslus. Pasakyti, kurios šalies sistema yra labiau tvari ar adekvati nėra sudėtinga, bet nėra nustatyta kokie parametrai turėtų būti lyginami siekiant įvertinti sistemos efektyvumą. Tai dar labiau išryškėja nagrinėjant ūkininkų pensijas, kurių principai dažnai skiriasi nuo bendrosios sistemos pensijų. Turint savarankišką pensijų sistemų klasifikavimo metodiką galima žymiai lengviau identifikuoti sritis, kurioms reikalingos reformos, nes lyginant tarpusavyje pensijų sistemas greičiau identifikuojamos jų silpnosios pusės. Tyrimo tikslas – išanalizavus šiuo metu Europos Sąjungos narėse veikiančias ūkininkų valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemas, pateikti siūlymus, kaip būtų galima jas klasifikuoti ir pasiūlytą klasifikaciją taikyti praktikoje. Straipsnyje, taikant mokslinės literatūros sisteminės analizės metodą, pristatytos pensijų sistemų klasifikavimo teorinės nuostatos. Naudojant loginės lyginamosios ir dokumento turinio analizės metodus išanalizuotos šalių, turinčių skirtingas „gerovės valstybės“ sampratas, ūkininkų socialinio draudimo sistemos. Taikant palyginimo ir apibendrinimo metodus išskirti trys ūkininkų pensijų sistemų klasifikavimo kriterijai: integruotumas į bendrąją sistemą, subsidijos pobūdis ir mokesstinė našta. Pagal pasiūlytą sistemą įvertinta dabartinė Lietuvos ūkininkų valstybinio socialinio draudimo pensijų sistema.

Raktiniai žodžiai: pensijų sistemos, ūkininkų pensijos.

JEL kodai: H550, Q100.

Įvadas

Temos aktualumas. Atvirojo koordinavimo metodas, kurio vieni pagrindinių uždavinių yra palyginti valstybių socialinės apsaugos sistemas ir formuluoti bendrus tikslus pensijų sistemų reformavimo galimybių analizei, reikalauja turėti kriterijus, kuriais remiantis galima būtų atlikti skirtingų šalių sistemų palyginimą. Pasakyti, kurios šalies sistema yra labiau tvari ar adekvati nėra sudėtinga, tačiau priežasčių, kodėl viena ar kita sistema yra efektyvesnė, ieškojimas, eliminavus ekonominius ir demografinius veiksnius, tampa gana sudėtingas.

Suomių mokslininkas K. Salminen 1993 metais pasiūlė pensijų sistemų klasifikavimo požymius, tačiau jie yra pritaikyti bendrajai pensijų apsaugos sistemai, o ūkininkams pakankamai dažnai yra taikomos visiškai skirtingos sąlygos, todėl bendrosioms sistemoms taikomi kriterijai nėra pilnai tinkami. Dėl to atsiranda poreikis ūkininkų pensijų sistemoms turėti atskirą klasifikavimo metodiką. Tokiu būdu galima žymiai lengviau identifikuoti sritis, kurioms reikalingos reformos, nes atliekant skirtingų pensijų sistemų palyginimą greičiau identifikuojamos jų silpnosios savybės.

Tyrimo tikslas – išanalizavus šiuo metu Europos Sąjungos narėse veikiančias ūkininkų valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemas, pateikti rekomendacijas, kaip būtų galima jas klasifikuoti ir pasiūlytą klasifikaciją taikyti praktikoje.

Tyrimo uždaviniai:

- pateikti pensijų sistemų klasifikavimo teorines nuostatas;
- išanalizuoti šalių, turinčių skirtingas „gerovės valstybės“ sampratas, ūkininkams taikomas socialinio draudimo sistemas;
- pateikti siūlymus ūkininkų socialinio draudimo pensijų sistemų klasifikavimui;
- pagal pasiūlytą klasifikavimo sistemą įvertinti šiuo metu Lietuvoje veikiančią ūkininkų valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemą.

Tyrimo objektas – ūkininkų valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemos.

Tyrimo metodika. Pristatant pensijų sistemų klasifikavimo teorines nuostatas, naudotas mokslinės literatūros sisteminės analizės metodas. Atliekant šalių, turinčių skirtingas „gerovės valstybės“ sampratas, ūkininkų socialinio draudimo sistemų palyginimą naudoti loginės lyginamosios ir dokumento turinio analizės metodai. Lenkija pasirinkta dėl to, kad ši šalis, kaip ir Lietuva, patyrė perėjimą nuo planinės prie rinkos ekonomikos. Austrija, Airija ir Suomija atstovauja tris skirtingus „gerovės valstybės“ modelius – atitinkamai motyvacinį, liberalųjį ir redistribucinį. Naudojant palyginimo ir apibendrinimo metodus, išskirti trys ūkininkų pensijų sistemų klasifikavimo kriterijai, kuriais remiantis įvertinta dabartinė Lietuvos ūkininkų valstybinio socialinio draudimo pensijų sistema.

1. Pensijų sistemų klasifikavimo teorinės nuostatos

K. Salminen (1993) pensijų sistemas pasiūlė klasifikuoti pagal šiuos požymius: aprūpinimas išmokomis, administravimas ir finansavimas. Kiekvienas iš minėtų požymių, savo ruožtu, turi dar bent po du matus.

Aprūpinimo išmokomis požymis parodo, kokiais principais vadovaujamosi suteikiant senatvės pensiją. Tai vienas pagrindinių momentų socialinės apsaugos sistemoje. Svarbu suvokti ne tik kuo remtasi nustatant pensijų dydį nustatomas pensijos dydis, bet ir pagal ką suteikiama teisė gauti pensiją. Taigi aprūpinimo pensijos požymis apima teisę į pensiją ir pensijos dydžio nustatymą.

Teisės į pensiją suteikimas grindžiamas vienu iš penkių kriterijų:

- rezidentinė pensija apima visus gyventojus;
- socialinėmis sąlygomis paremtos pensijos skiriamos skurstantiems žmonėms;
- užimtumo pensijos apima visus dirbančius asmenis;
- profesinės pensijos skiriamos vienos ar kitos profesijos asmenims;
- individualiu kontraktu paremtos pensijos apima tik tokio kontrakto turėtojus.

Autorių nuomone, dėmesį reikėtų atkreipti į tai, kad socialinėmis sąlygomis paremtos pensijos savo prigimtimi labiau primena periodines šalpos išmokas, o ne senatvės pensijas, nes socialinė rizika šiuo atveju tampa skurdas, o ne nesugebėjimas užsitikrinti pajamų dėl senyvo amžiaus. Be to, dėl savo profesinio pobūdžio ūkininkų pensijos pagal šį kriterijų negali būti klasifikuojamos, nes visos schemas patektų tik į vieną grupę.

Antroji aprūpinimo pensijomis dimensija, pensijų dydžio nustatymas, apima tris kriterijus:

- pensijų dydis yra atvirkščiai proporcingas gavėjo turimoms pajamoms;
- pensijų dydis nepriklauso nei nuo dabartinių, nei nuo ankstesnių pensijos gavėjo pajamų;
- pensijų dydis nustatomas pagal tiesioginį ryšį su ankstesnėmis gavėjo pajamomis.

Atitinkamas išmokos modelis pasirenkamas priklausomai nuo to, kokie tikslai keliami pensijų sistemai ir kokia bendroji šalies socialinė politika. Jei siekiama visiems gyventojams garantuoti minimalias pajamas, pasirenkamos pajamų ir turto įvertinimo pagrindu mokamos ar universalios pensijos, o jei siekiama išlaikyti gyventojų darbingo gyvenimo laikotarpio standartus, pasirenkamos pensijos, priklausančios nuo asmens buvusio uždarbio. Šalyse su nusistovėjusiomis pensijų kaupimo tradicijomis, valstybinės pensijos dažnai skirtos užtikrinti minimalias pajamas, o išlaikyti pragyvenimo standartus padeda profesinės ar kaupiamosios pensijos. Tokios pensijų sistemos padeda išlaikyti tvarius viešuosius finansus, o gyventojus skatina taupyti, taip sukuriant papildomas lėšas investicijoms. Vis dėlto, perėjimas nuo vienu prie kitų tikslų valstybinio socialinio draudimo sistemose yra itin lėtas ir keblus reiškinys, reikalaujantis tinkamai įvertinti tiek viešojo, tiek ir privataus sektoriaus galimybes. Tačiau atsižvelgiant į dabartinę demografinę situaciją, ateityje valstybinės pensijos turėtų užtikrinti tik minimalias pajamas. Be to, valstybinėmis pensijomis siekiant užtikrinti tik minimalų pragyvenimo lygį, susiduriama su prieštaravimais Europos Sąjungos direktyvoms, kuriose ypač akcentuojamas pensijų adekvatumas susiejant įmokas su išmokomis.

Pensijų sistemas klasifikuojant pagal administravimą, atsižvelgiama, ar jis centralizuotas, ar decentralizuotas, ir į nuosavybės formą.

Centralizuotai valdomoje visuomenėje visą pensijų sistemą valdo viena institucija, kuri priima įvairius sprendimus. Pastaruoju metu daugelyje sričių (pvz., socialinių paslaugų) siekiama decentralizacijos, tačiau kadangi teisės į pensiją yra apibrėžtos iš anksto, veikiama pagal įstatymus ar socialinių partnerių susitarimus, didelio lankstumo tam nereikia. Dideli veiklos mastai ir operacijų standartizavimas padeda sumažinti veiklos kaštus.

Administravimas gali būti analizuojamas ir nuosavybės aspektu, t. y. ar pensijas teikia valstybinės, ar privačios institucijos. Pagrindinius sprendimus dėl valstybinių pensijų priima politikai, o dėl privačių pensijų – rinka. Dėl didesnio ar mažesnio valstybinių (ar visuomeninių) institucijų dalyvavimo visų tipų pensijų sistemų valdyme bei kontrolėje, riba tarp šių dviejų sistemų nėra labai ryški. Valstybė, viena vertus, reglamentuodama privačių pensijų schemų investicinę veiklą, gali nustatyti privalomą dalyvavimą jose ir pan. Kita vertus, valstybines pensijas taip pat veikia padėtis rinkose. Valstybinių pensijų parametrai keičiami atsižvelgiant į kintančią padėtį ūkyje. Vienas iš galimų pensijų sistemų administravimo organų, ypač paplitęs Skandinavijos šalyse – trišalė taryba, į kurią įeina apdraustųjų, darbdavių ir vyriausybės atstovai. Tokiu atveju sudėtinga nusakyti minėtos schemos nuosavybės formą, todėl tikslinga būtų kalbėti apie tam tikros schemos nuosavybės laipsnį, o ne gryną nuosavybės formą.

Kitas klasifikavimo požymis – finansavimas – yra analizuojamas dviem aspektais: finansavimo metodų ir finansinių įsipareigojimų.

Dažniausiai pensijos yra finansuojamos dviem metodais: einamuoju (angl. *pay as you go*) ir kaupiamuoju (angl. *fullyfunded*) finansavimu. Pažymėtina, kad einamojo finansavimo schemas vyrauja valstybės administruojamose pensijose, o kaupiamasis finansavimas naudojamas privataus sektoriaus organizuojamose pensijose.

Einamojo finansavimo schema yra darbuotojų pervedimų pensininkams socialinis kartų tarpusavio kontraktas, kuris remiasi vyriausybės pažadu šiuo metu scheme dalyvaujantiems dirbantiesiems išėjus į pensiją, mokėti išmokas iš būsimų darbuotojų įnašų (Valdés-Prieto, 1999). Įmokos į einamojo finansavimo schemas nėra kaupiamos fonduose, o mokamos pensijos yra finansuojamos tiesiogiai iš dabartinių įmokų (Sullivan, 2004).

Kaupiamųjų pensijų sistemos yra paremtos taupymu: įmokos investuojamos į kapitalą, o graža pridedama prie sistemos fondo (Barr, 2010). Kiekvienas tokios schemos dalyvis iš kaupiamosios schemos gaus tiek, kiek jis įmokėjo (įmokos plus investicinis pelnas). Tai reiškia, kad egzistuoja glaudus ryšys tarp sumokėtų įmokų ir gaunamų išmokų. Asmens vartojimas yra apribotas jo paties taupymu. Teisę į išmokas suteikia privatus kontraktas, o ne įstatymas, t. y. teisė į pensiją yra finansinė, o ne politinė. Tokiu būdu ši schema tampa nepriklausoma finansiškai nuo valstybės biudžeto net ir tuo atveju, kai dalyvavimas joje yra privalomas (Lazutka, 2002).

Apibendrinant einamojo ir kaupiamojo finansavimo sistemas, reikia paminėti, kad jos yra dažnai nagrinėjamos literatūroje (Sullivan, 2004; Gold, 2009; Hess, 2010), tačiau vieningos nuomonės vis dar nėra, nes kiekviena jų turi savų privalumų ir trūkumų. Vis dėlto, nors kaupiamojo finansavimo sistema dažnai nurodoma kaip atspari demografiniams pokyčiams, tai nėra vienareikšmis faktas, nes kartų priklausomybė egzistuoja ir šioje sistemoje. Ta pati situacija ir kalbant apie einamojo finansavimo sistemos subalansuotumą ir atsparumą finansų rinkų šokams, nes einamojo finansavimo pensijų sistemų priklausomybė nuo finansų rinkų tampa vis glaudesnė.

Be jau minėtų klasifikavimo būdų, pensijų sistemos taip pat klasifikuojamos pagal tai, ar yra apibrėžiamos įmokos ar išmokos. Šiuo atveju galima būtų paklausti žmonių, ar jie norėtų mokėti pastovią pajamų dalį, ar, tarkim, išėję į pensiją gauti kokius 60–70 proc. kelių paskutinių metų savo darbo užmokesčio.

Apibrėžtų įmokų schema (angl. *definedcontributionsscheme*, toliau tekste – DC) aprašo pensijų išmokas naudodama tiksliai iš anksto žinomą formulę. Apibrėžtų išmokų schema (angl. *definedbenefitsscheme*, toliau tekste – DB) naudoja formulę įmokoms dažniausiai kaip tam tikrą pajamų dalį, nors gali būti ir konkreti pinigų suma per tam tikrą laikotarpį (Dent, 1996).

Kalbant apie apibrėžtų išmokų schemas, nėra svarbu ar naudojamas kaupiamasis, ar einamasis finansavimas, nes bet kuriuo atveju jos apskaičiuojamos pagal formulę apjungiančią išmokas ir dalyvavimo plane metus.

Kai asmuo išeina į pensiją amžiuje x arba po T išdirbtų arba dalyvavimo apibrėžtų įmokų schemeje metų, metinė pensija gali būti apibrėžta formule (Milevsky, 2006):

$$DC = \frac{\int_0^T c(s)e^{g(s)(T-s)}w(s)ds}{a_x} \quad (1)$$

čia: $c(s)$ – įmokų lygis, $g(s)$ – investicijų augimo lygis, $w(s)$ – darbo užmokestis.

Visi šie rodikliai yra įvertinami laikotarpiais s . Parametras a_x yra anuiteto faktorius, kuris bendrą sumą paverčia periodinėmis pajamomis. Svarbu paminėti, kad ši formulė gali būti naudojama skaičiuojant būsimas išmokas išėjus į pensiją, bet ji gali būti pritaikoma ne visiems apibrėžtų įmokų planams. Ne visuomet yra pateikiamas anuitetas, dažnai schemos dalyvis gauna bendrą sumą, o anuitetą gali įsigyti pats. Be to, anuitetas gali būti realus, koreguotas infliacijos atžvilgiu, tokiu atveju a_x augtų.

Apibrėžtų išmokų schemos formulė neturi anuiteto faktoriaus, nes ja apskaičiuojamos norimos metinės (mėnesinės) pajamos, palyginti su darbinio laikotarpio pajamomis (Milevsky, 2006):

$$DB = \alpha T \beta \int_0^T e^{-\beta(T-s)}w(s)ds \quad (2)$$

čia α – pensijos išmokų kaupimo norma.

Rodiklis β yra sutartinis. Kuo jis aukštesnis, tuo didesnis svoris suteikiamas vėlesnio laikotarpio darbo užmokesčiui. Teoriškai jis gali būti tik teigiamas dydis. Dažnai koeficiento β ir integralo sandauga yra išskiriama kaip atskira funkcija, kad būtų galima parodyti skirtingus vidutinės algos skaičiavimo būdus.

Apibendrinant šias dvi schemas, galima teigti, kad dažniausiai jos nagrinėjamos kalbant apie kaupiamąjį finansavimą. Esant DC schemoms, kaupimas suvokiamas paprastai – $c(s)w(s)$, tačiau sunkumų iškyla su DB schemomis. Apibrėžtų išmokų planus teikiančios bendrovės turi turėti tam tikrus rezervus, nes esant sudėtingai ekonominei padėčiai bendrovė gali susidurti su sunkumais vykdant pensijų mokėjimo įsipareigojimus: bendrovė yra įsipareigojusi mokėti konkretaus dydžio pensijas, nors turimos lėšos gali sumažėti dėl palūkanų svyravimo. Taigi apibrėžtų įmokų schemos yra paprastesnės, geriau suvokiamos, bet jos rizikingesnės žmonėms, norintiems išlaikyti atitinkamą vartojimo lygį.

2. Airijos, Austrijos, Lenkijos ir Suomijos ūkininkų valstybinio socialinio draudimo sistemų analizė

ES narės jau kurį laiką siekia tobulinti savo socialinio draudimo sistemas. Lisabonos strategijos kontekste kurtas atvirojo koordinavimo metodas, kuris pensijų srityje siekia skatinti reformų vykdymo pastangas, kurios telkiamas trimis svarbiausiomis bendrų siekių kryptimis: adekvatumas, finansinis tvarumas ir atnaujinimas siekiant prisitaikyti prie pokyčių visuomenėje. Atvirojo koordinavimo metodas, kurio pagrindiniai uždaviniai yra palyginti valstybių socialinės apsaugos sistemas, formuluoti bendrus tikslus pensijų sistemų reformavimo galimybių analizei, siekti didesnės

valstybių politikos konvergencijos su bendrais ES tikslais, nustatyti bendrus tikslus ir indikatorius, identifikuoti įvykdytas ar planuojamas reformas, yra skirtas keistis gera ja praktika ir ją įgyvendinti. Svarbu pažymėti, kad šio metodo vykdymas grindžiamas valstybių geranoriškumu, todėl sankcijos nėra taikomos.

Atsižvelgiant į minėtas kryptis, galima įvertinti ir pensijų sistemos efektyvumą kitose ES narėse. Ūkininkų socialinio draudimo vertinimo pagrindinė problema – finansinio tvarumo nebuvimas. Nuolatinį deficitą sukelia per mažos įmokos arba per mažas apdraustųjų skaičius. Pavyzdžiui, Prancūzijoje ūkininkų sumokami įnašai padengia tik 18 proc. visų išlaidų jų socialinio draudimo sistemoje, todėl likusi dalis, siekiant subalansuoti biudžetą, yra finansuojama iš valstybės biudžeto. Nors Prancūzijoje ūkininkai sudaro tik 3,8 proc. visų šalies gyventojų, OECD skaičiavimais šios sistemos deficitas 2040 metais sudarys 2 proc. BVP ir bus lygus deficitui, susidariusiam dėl visų kitų šalies gyventojų socialinio draudimo. Kita svarbi problema – adekvatumo trūkumas. Ši problema ypač aktuali tose šalyse, kuriose įmokos nėra susietos su apdraustųjų ūkininkų pajamomis. Pavyzdžiui, Ispanijos ūkininkų įmokos sudaro 18,75 proc. mokesinės bazės (mokesinė bazė yra kasmet tvirtinama vyriausybės ir dažniausiai mažai koreliuoja su vidutinėmis apdraustųjų pajamomis).

Lenkija pasirinkta dėl to, kad ši šalis, kaip ir Lietuva, patyrė perėjimą nuo planinės prie rinkos ekonomikos. Austrija, Airija ir Suomija atstovauja tris skirtingus „gerovės valstybės“ modelius – atitinkamai motyvacinį, liberalųjį ir redistribucinį. Motyvaciniame modelyje laikomasi nuostatos, kad socialinė politika yra esminis ekonominės ir politinės tvarkos elementas, padedantis kelti darbo našumą, skatinti darbuotojus kelti kvalifikaciją, siekti socialinio stabilumo ir pusiausvyros tarp darbo ir kapitalo. Tokia socialinė politika orientuota į motyvacinius ir lygiaverčius visuomeninius santykius, švelninant destruktines socialines nuotaikas tarp visuomenės narių. Liberaliojo modelio šalyse valstybės institucijos minimaliai kišasi į socialinę sferą. Valstybė globoja tik tuos socialinius gyventojų sluoksnius, kurie patys negali savimi pasirūpinti. Tokia socialinė pagalba yra minimali ir griežtai kontroliuojama. Redistribucinio (perskirstymo) modelio valstybės išsikelia labai ambicingus tikslus socialinės politikos srityje, kuriais siekiama išlyginti gyventojų galimybes gerovei pasiekti, taikomas platus pajamų perskirstymas.

Lenkijos ūkininkai yra įtraukti į atskirą socialinio draudimo sistemą, kurią administruoja Valstybinis ūkininkų socialinio draudimo fondas (lenk. *Kasa rolniczejogubezpieczeniaipolecznego*). Sistema buvo sukurta 1990 metais remiantis Vokietijos ir Prancūzijos patirtimi. 2009 metais ši schema apėmė 1,6 mln. įmokų mokėtojų ir 1,2 mln. pensijų gavėjų. Apdraustieji moka nedideles fiksuoto dydžio ketvirtines įmokas, kurios sudaro 30 proc. minimalios pensijos. Nors didžioji dalis ūkininkų gauna tik bazinio dydžio pensiją, tik apie 5 proc. išmokų padengia apdraustųjų įmokos, o likusi išmokų dalis yra finansuojama iš valstybės biudžeto. 2011 metais Europos Komisija rekomendavo Lenkijai ūkininkų socialinio draudimo įmokas labiau susieti su jų pajamomis, nes šiuo metu pensijų dydis mažai priklauso nuo to, kokias pajamas darbingu laikotarpiu gavo ūkininkas.

Austrijos ūkininkų socialinio draudimo sistema nedaug skiriasi nuo bendrosios šalies sistemos. Tiek ūkininkai, tiek kitų sektorių darbuotojai moka 22,8 proc. nuo pajamų, tačiau skiriasi šių įmokų struktūra. Kitų sektorių darbuotojai sumoka

10,25 proc. nuo savo darbo užmokesčio, o likusius 12,55 proc. – darbdavys. Ūkininkai sumoka 15 proc. nuo savo pajamų, o likusius 7,8 proc. padengia valstybė. Esant vienodoms įmokoms, išmokos apskaičiuojamos taip pat vienodais principais – atidedama po maždaug 1,5–2 proc. kiekvienų metų uždarbio. Tačiau svarbu pažymėti, kad maždaug tris ketvirčius socialinio draudimo išmokų ūkininkams padengia valstybės subsidija, o ne surenkamos įmokos. Nors valstybė padengia apie trečdaliį visos ūkininkų mokamos įmokos, bendra subsidija norint išlaikyti finansinį tvarumą tampa didesnė dėl demografinės padėties ir lengvatų smulkiesiems ūkininkams. Atkreiptinas dėmesys, kad esant didelei daliai valstybės subsidijos, sistema tampa nebe socialinio draudimo, o socialinės pašalpos. Tai nutinka tuomet, kai surenkamos įmokos, palyginti su išmokomis, tampa neadekvačiai mažos.

Suomijoje ūkininkai draudžiami socialiniu draudimu tik tuo atveju, jei ūkio dydis viršija 5 ha ir pajamos nėra mažesnės nei nustatyta riba. Tokiu atveju ūkininko įmoka turėtų siekti 21,4 proc. deklaruojamų pajamų, tačiau realiai dėl įvairių lengvatų bei subsidijų įmokos dydis vidutiniškai sudaro 10,5 proc. Pensijos yra apskaičiuojamos remiantis tais pačiais principais kaip ir kitų sektorių darbuotojų. Ūkininkai, turintys mažiau nei 5 ha dirbamosios žemės nedalyvauja socialinio draudimo sistemoje, bet gauna šalpos išmokas, atsižvelgiant į pragyvenimo lygį. Maždaug tris ketvirčius socialinio draudimo išmokų ūkininkams padengia valstybės subsidija, o ne surenkamos įmokos.

Airijos ūkininkai moka tokias pačias įmokas kaip ir visi savarankiškai dirbantys asmenys. Pajamos apmokestinamos tik nuo 3174 eurų per metus. Mažesnė nei 18512 eurų metinė bendrųjų pajamų suma apmokestinama 3 proc. tarifu, o didesnė – 5 proc. tarifu. Pensijos dydis apskaičiuojamas tais pačiais principais kaip ir kitų sektorių darbuotojų. Be to, Airijoje ūkininkams numatoma ir išankstinio išėjimo į pensiją schema, kur ūkininkas nuo 55 iki 66 metų gali gauti metines išmokas lygias 9300 eurų plus 300 eurų už kiekvieną hektarą iki 24 ha, tačiau jis turi perleisti (parduoti arba dovanoti) savo ūkį jaunesniam asmeniui. Pažymėtina, kad anksčiau į pensiją išėjęs ūkininkas gali likti darbo rinkoje, tačiau negali užsiimti žemės ūkio darbais.

Klasifikuojant šias sistemas pagal esamas klasifikavimo sistemas susiduriama su problemomis. Pagal aprūpinimo išmokomis požymius visos ūkininkų pensijos turėtų būti profesinės, nes mokamos konkrečia veikla užsiimantiems žmonėms. Tačiau dėl įvairių lengvatų, skirtingų tarifų išmokų susiejimas su įmokomis tampa neaiškus ir net jei pagal pensijų apskaičiavimo formules sistema būtų priskiriama tiesiogiai susiejančiom išmokas su buvusiom pajamomis, faktiškai gali to ir nebūti. Klasifikavimas pagal administravimą šiuo atveju lieka gana paprastas, nes nagrinėjama tik valstybinės socialinio draudimo ūkininkų pensijos, kurios Austrijoje, Airijoje ir Suomijoje yra centralizuotos, o Lenkijoje decentralizuotos. Tačiau vėl tampa neaišku kaip vertinti pensijų finansavimą. Iš esmės jos turėtų būti einamojo finansavimo sistemos, tačiau nuolat įnešant valstybės biudžeto lėšas, einamojo finansavimo principai nepasitvirtina, nes finansuojama ne iš įmokų mokėtojų lėšų, bet ir iš kitų mokesčių mokėtojų.

Apžvelgus ES narių ūkininkams taikomas socialinio draudimo sistemas, galima teigti, kad ES narėse socialinis ūkininkų senatvės pensijų draudimas ženkliai skiriasi. Nors ūkininkų pensijų sistemos gali būti klasifikuojamos pagal esamas aprūpinimo išmokomis, administravimo ir finansavimo dimensijas, dėl savo specifikos ir

palyginamumo tikslų Lisabonos strategijos kontekste tikslinga būtų suformuoti naujus klasifikavimo kriterijus. Šiuolaikiniame pasaulyje vykstantys viešojo sektoriaus pertvarkymai daugiausia nukreipti prieš redistribucinį socialinės globos modelį, o motyvacinis ir liberalusis modeliai kritikuojami kiek mažiau. Tačiau svarbu pažymėti, kad ekonomikos nuosmukio metu šalys su redistribuciniu socialinės gerovės modeliu lengviausiai įveikė recesiją, o jų socialinio draudimo sistemos nukentėjo mažiau.

3. Rekomenduojama ūkininkų pensijų sistemų klasifikacija

Atsižvelgiant į Europos Sąjungos šalių ūkininkams taikomas pensijų sistemas, galima išskirti tris kriterijus, kuriais remiantis galėtų būti atliekami sistemų palyginimai. Tai yra integruotumas į bendrąją sistemą, subsidijos pobūdis ir mokestinė našta.

Minėti kriterijai parinkti atsižvelgiant į esamą klasifikavimo sistemą ir ūkininkų pensijų specifiką. Ūkininkų pensijas vertinant administraciniu požiūriu, aktualu yra ne tai ar viena, ar kelios institucijos valdo socialinio draudimo fondą, bet kaip ūkininkų pensijos yra integruotos į bendrąją sistemą. Ūkininkų pensijas vertinant finansavimo požiūriu, ypač svarbus šių pensijų elementas yra subsidija, kurios pobūdis daugelyje šalių gerokai skiriasi. Todėl vertinant ūkininkų pensijas, reikėtų atsižvelgti ir į subsidijos pobūdį bei šaltinius. Be to, kadangi įmokoms taikoma nemažai lengvatų, vertinant aprūpinimo išmokomis aspektu analizė tampa neefektyvi, kai nagrinėjamas išmokų ir įmokų ryšys. Todėl reikėtų atskirai nagrinėti mokestinę naštą, kuri parodo įmokų pobūdį.

Ūkininkams taikoma pensijų sistema gali būti tiek atskira, tiek ir pilnai integruota į bendrąjį socialinio draudimo biudžetą. Pirmuoju atveju ūkininkai moka įmokas į atskirą fondą, kuris yra nesusietas su likusių gyventojų socialinio draudimo fondu. Tokios sistemos yra artimos Skandinavijos šalyse populiarioms profesinėms pensijoms. Antruoju atveju ūkininkų pensijų socialinio draudimo sistema yra pilnai integruota į bendrąjį socialinio draudimo biudžetą. Šiuo atveju ūkininkų gaunamos pensijos turėtų būti analogiškos visų kitų asmenų gaunamoms pensijoms. Tokios pensijos, nors ir paremtos lygybės principu, gali kelti problemų dėl ūkininkų kaip socialinės grupės specifikos. Be to, integravimas gali būti tik dalinis. Pavyzdžiui, ūkininkų draudimo suma ir išmokų apskaičiavimui galioja tie patys principai kaip ir visiems kitiems darbuotojams arba, kitu atveju, ūkininkams galioja skirtingos taisyklės, bet jų įmokos yra surenkamos į bendrąjį visų gyventojų socialinio draudimo biudžetą.

Išnagrinėjus šiuo metu Europos Sąjungos šalyse veikiančias ūkininkų pensijų socialinio draudimo sistemas, pastebėta, kad beveik visose jų yra susiduriama su biudžeto deficito problema ir dėl to iškyla subsidijų poreikis. Vertinant tai, kaip skiriasi ir valstybės subsidijos pobūdis, gali būti išskiriami du kriterijai, kurie turėtų dar po dvi dimensijas. Gali būti subsidijuojami patys ūkininkai valstybės biudžeto lėšomis padengiant jų įmokas arba išmokas. Pirmuoju atveju ūkininkams yra sumažinama mokestinė našta, antruoju – didinamos pajamos. Be to, susidarius biudžeto deficitui, subsidija gali būti nukreipta ne į ūkininkus, o į socialinio draudimo fondą. Šiuo atveju lėšos gali būti skiriamos subalansuotumui arba, jei ūkininkų pensijų sistema yra pilnai integruota į bendrąją, ūkininkams trūkstamos lėšos perskirstomos iš kitų asmenų.

Dar vienas kriterijus pensijų sistemų palyginimui yra socialinio draudimo mokestinė našta. Augant ūkininkų pajamoms įmokų dalis į socialinio draudimo sistemą augtu, išliktų pastovi arba mažėtų. Tačiau dažnai socialinis draudimas gali turėti ne vienos sistemos bruožų. Pavyzdžiui, Liuksemburge mažesnio dydžio ūkininkai moka fiksuoto dydžio įmokas, o didesni priklausomai nuo jų pajamų. Esant fiksuoto dydžio įmokai mokestinė našta mažėja, nes įmoka sudaro mažesnę dalį didesnių ūkininkų pajamų. Pasiekus pajamų lygį, kai mokama nebe fiksuoto dydžio įmoka, o dalis nuo pajamų, mokestinė našta tampa pastovi.

Lietuvos ūkininkų socialinio draudimo sistema yra dalinai integruota į bendrąjį socialinio draudimo biudžetą, nes, viena vertus, ūkininkų sumokamos įmokos patenka į bendrąjį Sodros biudžetą ir išmokos apskaičiuojamos pagal visiems taikomus principus. Kita vertus, ūkininkams yra taikomos kitokios įmokų taisyklės. Skirtumas tarp įmokų ir išmokų yra dengiamas kitų socialinio draudimo mokėtojų įmokomis, nes Sodra, turėdama deficitą, skolinasi, o ne gauna subsidiją iš valstybės biudžeto. Mokestinė našta Lietuvoje yra dvejopa: jei ūkininko pajamos yra tarp minimalios algos ir vidutinių draudžiamųjų pajamų, našta yra pastovi, o dėl įmokų lubų (pajamoms viršijus vidutinės draudžiamąsias pajamas), ji tampa mažėjanti, nes tokiu atveju ūkininkas moka tik fiksuotą įmoką, kuri nepriklauso nuo pajamų. Kartu ir pensijos dydis tampa fiksuotas, nepriklausantis nuo gautų pajamų.

Lentelė. Lietuvos, Austrijos, Lenkijos, Airijos ir Suomijos ūkininkų pensijų sistemų palyginimas pagal pasiūlytus kriterijus

Kriterijai	Lietuva	Austrija	Lenkija	Airija	Suomija
Integravimasis į bendrąją sistemą	Dalinai integruota	Integruota	Neintegruota	Dalinai integruota	Dalinai integruota
Subsidijos pobūdis	Biudžetas iš kitų socialinio draudimo dalyvių	Ūkininkų įmokos	Biudžetas iš valstybės lėšų	Biudžetas iš kitų socialinio draudimo dalyvių	Ūkininkų įmokos ir išmokos
Mokestinė našta	Pastovi/mažėjanti	Didėjanti	Mažėjanti	Didėjanti	Didėjanti/pastovi

Atlikus Lietuvos, Austrijos, Lenkijos, Airijos ir Suomijos ūkininkų pensijų sistemų palyginimą pagal pasiūlytus kriterijus, pastebėta, kad Lietuvos sistema šiais aspektais nėra išskirtinė: integravimosi laipsnis panašus į Airijos ar Suomijos sistemų, subsidijos pobūdis taip pat sutampa su Airijos, o mokestinė našta yra panaši į Lenkijos, kurioje ji taip pat mažėja. Dėl to ši šalis jau sulaukė Europos Komisijos pastabų. Taigi reformuojant Lietuvos ūkininkų pensijų socialinio draudimo sistemą, pirmiausia reikėtų atsižvelgti į šį esamos sistemos kriterijų.

Apibendrinant galima teigti, kad pasiūlytos klasifikavimo sistemos taikymas palengvintų atvirojo koordinavimo metodo įgyvendinimą. Be to, leistų greičiau ir paprasčiau dalintis gerąja praktika tarp ES narių, identifikuoti socialinio draudimo sritis, kurias būtina reformuoti bei padėtų nustatyti galimų reformų gaires. Nors nauja klasifikavimo sistema pati savaime neišspręs visų socialinio pensijų draudimo problemų, tačiau padės greičiau jas identifikuoti ir priimti sprendimus.

Išvados

1. Dabartinė pensijų sistemų klasifikavimo metodika apima aprūpinimo išmokomis, administravimo ir finansavimo požymius, tačiau ji nėra tinkama ūkininkų pensijų klasifikavimui dėl jų specifikos.
2. Ūkininkų socialinio draudimo pagrindinė problema yra finansinio tvarumo nebuvimas. Nuolatinį deficitą sukelia per mažos įmokos arba per mažas apdraustųjų skaičius.
3. Atvirojo koordinavimo metodo kontekste atsiranda poreikis turėti kriterijus, kuriais remiantis galima būtų atlikti skirtingų šalių sistemų palyginimą.
4. Atsižvelgiant į Europos Sąjungos šalių ūkininkams taikomas pensijų sistemas, darbe išskirti trys klasifikavimo kriterijai: integruotumas į bendrąją sistemą (integruota, dalinai integruota, neintegruota), subsidijos pobūdis (subsidijuojama ūkininkas arba socialinio draudimo fondas) ir mokestinė našta (didėjanti, nekintanti ir mažėjanti).
5. Lietuvos ūkininkų socialinio draudimo sistema yra dalinai integruota į bendrąjį socialinio draudimo biudžetą, nes įmokos renkamos į bendrąjį Sodros fondą, o ūkininkams galioja skirtingos taisyklės. Mokestinė našta augant ūkininkų pajamoms yra pastovi, o nuo tam tikros ribos tampa mažėjančia.
6. Pateikiama rekomendacija reformuojant Lietuvos ūkininkų pensijų socialinio draudimo sistemą, pirmiausia atsižvelgti į mokestinės naštos kriterijų, nes Lenkija, kurios ūkininkų pensijų socialinio draudimo sistema pagal šį kriterijų yra panaši į Lietuvos, jau yra gavusi Europos Komisijos pastabų dėl silpnai susietų įmokų ir išmokų bei fiksuoto įmokos dydžio.

Literatūra

1. Analytical support on the socio-economic impact of social protection reforms (ASISP). – <http://www.socialprotection.eu/> [2012 08 13].
2. Barr, N., Diamond, P. (2010). Pension Reform – A Short Guide. – Oxford university press.
3. Brown, R. L. (2008). Designing a social security pension system // International social security review. Vol. 61.
4. Choi, J. (2009). Pension Schemes for the Self-Employed in OECD // OECD Social, Employment and migration working papers. No. 84.
5. Citizens Information. – http://www.citizensinformation.ie/en/environment/agriculture_and_forestry/farm_retirement_scheme.html [2012 08 13].
6. Dent, K., Sloss, D. (1996). Global outlook DC vs. DB pension plans // Benefits Quarterly. Vol. 12.
7. Gold, P. A., Vorchhelmer, A. (2009). Everything old is new again: Applying defined benefit solutions to defined contribution programs // Benefits Quarterly. Vol. 25.
8. Hess, F. M., Squire, J. P. (2010). The false promise of public pensions // Policy Review. Issue 158.
9. Joint report on social protection and social inclusion 2009. – http://ec.europa.eu/employment_social/spsi/docs/social_inclusion/2009/supporting_document_en.pdf [2012 09 21].

10. Jungtinės ataskaitos apie socialinę apsaugą ir socialinę įtrauktį projektas. – <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52005D C0014:LT:HTML> [2012 09 21].
11. Lazutka, R. (2002). Pensijų ekonomikos principai // Pinigų studijos. Nr. 4.
12. LR Pensijų sistemos reformos įstatymas. – http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=359759 [2012 08 14].
13. LR Valstybinio socialinio draudimo įstatymas. – http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=362883 [2012 08 14].
14. LR Valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymas. – http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=361973 [2012 08 14].
15. Milevsky, M. A. (2006). The Calculus of retirement income: Financial models for pension annuities and life insurance. – Cambridge university press.
16. Pieters, D. (1998). Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus. – Vilnius: Eugrimas.
17. Salminen, K. (1993). Pension schemes in the making: A comparative study of the scandinavian countries. – Helsinki: The Central Pension Security Institute.
18. Social impact of the crisis – Demographic challenges and the pension system. – <http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201001/20100129ATT68220/20100129ATT68220EN.pdf> [2012 09 21].
19. Sullivan, M. (2004). Understanding pensions. – Abington: Rotledge.
20. Valdés-Prieto, S. (1999). The Economics of pensions. – Principles, policies and international experience. – Cambridge university press.

THE CLASSIFICATION OF STATE SOCIAL INSURANCE SYSTEMS OF FARMERS' PENSIONS

Šarūnas Eirošius¹, Irena Kriščiukaitienė², Virginia Namiotko²

¹ *Vilnius university*, ² *Lithuanian Institute of Agrarian Economics*

Summary

One of the tasks of the open coordination method is to compare state social security systems and establish common goals. It is not difficult to indicate in which country system is more adequate or sustainable, but it is not described, which of system parameters should be compared for evaluating of efficiency. This problem is more visible in analysis of farmers' pensions, which are different from common system. Moreover, with its own classification system of pension schemes, it could be much easier to identify areas of need for reform, because compared with each other pension schemes identification of weak sides of the system takes less time. The aim of research is to analyze currently existing state social insurance schemes of farmers' pensions in the European Union member states and to provide proposals on how to classify them. The methods of research – literature review, document content analysis, comparative analysis, and good practice analysis. It was defined three criteria of classification of systems of farmers' pensions: integration to common system, type of subsidies and tax burden.

Key words: farmers' pensions, pensions' systems.

JEL codes: H550, Q100.